

Protocol d'intervenció conjunta amb famílies de persones internes als centres penitenciaris. L'experiència del Centre Penitenciari Lledoners

Protocol for joint intervention involving families of inmates at prisons. The experience of Lledoners prison

Jordi Enjuanes Llop¹

ORCID: 0000-0001-9732-966X

Alberto Caballero Marcos²

ORCID: 0000-0002-8037-8921

Alba Porras Cejudo³

ORCID: 0000-0001-7059-157X

Recepció: 12/12/22. Revisió: 09/02/23. Acceptació: 20/03/23

Per citar: Enjuanes Llop, Jordi; Caballero Marcos, Alberto, i Porras Cejudo, Alba. (2023). Protocol d'intervenció conjunta amb famílies de persones internes als centres penitenciaris. L'experiència del Centre Penitenciari Lledoners. *Revista de Treball Social*, 224, 71-85. <https://doi.org/10.32061/RTS2023.224.03>

-
- 1 Doctor en Educació i Màster en Sistema de Justícia Penal. Diplomat en Treball Social i Educació Social. Educador social al Centre Penitenciari Lledoners. Secretaria de Mesures Penals, Reinserció i Atenció a la Victima, Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya. jenjuanes@gencat.cat
 - 2 Diplomat en Treball Social i graduat en Sociologia. Àrea de Serveis Socials d'Execució Penal de Barcelona. Centre Penitenciari Lledoners. Secretaria de Mesures Penals, Reinserció i Atenció a la Victima, Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya. alberto.caballero@gencat.cat
 - 3 Diplomada en Treball Social. Àrea de Serveis Socials d'Execució Penal de Barcelona. Centre Penitenciari Lledoners. Secretaria de Mesures Penals, Reinserció i Atenció a la Victima, Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya. alba.porras@gencat.cat

Resum

El present article pretén exposar i difondre, entre el col·lectiu professional penitenciar, l'experiència de creació i aplicació d'un procediment que anomenem Protocol d'intervenció conjunta amb famílies (en endavant, PICFA) del Centre Penitenciari Lledoners. Aquest protocol de treball impulsa la participació i l'accés de familiars⁴ de persones privades de llibertat a l'interior del centre penitenciar, amb l'objectiu de dur a cap trobades conjuntes entre les persones internes i els professionals dels equips multidisciplinaris (en endavant, EMD). Aquests espais d'intervenció tenen com a finalitat general abordar qüestions específiques que tenen a veure amb el tractament i els processos de rehabilitació i reinserció que es duen a terme. Així doncs, partint de l'experiència acumulada a partir de la pràctica que es va iniciar el 2016, l'any 2019 els autors vam fer una tasca de conceptualització i recerca del marc teòric que fonamenta aquestes intervencions, generant un marc de treball més idoni i fonamentat. El valor que aporta aquesta experiència rau en el fet que té lloc en el context d'un espai tancat a la comunitat (la presó) i sovint poc permeable a la participació d'agents externs, inclosos els familiars i/o altres agents significatius de l'entorn social de les persones privades de llibertat. Alhora, facilita la comunicació entre els diferents agents ubicats al voltant de la persona interna, liderats per professionals del treball social, en el marc del treball multidisciplinari.

Paraules clau: Centres penitenciaris, famílies, acompanyament, intervenció social, reinserció.

Abstract

This paper seeks to show and promote, among the professional prison community, the experience of creating and applying a procedure that we refer to as the Protocol for Joint Intervention involving Families (or PICFA from the Catalan, for short) at Lledoners prison. This working protocol encourages relatives of inmates inside the prison to become involved and to gain access to interventions so that joint meetings can be organised among inmates and with professionals from the multidisciplinary teams (abbreviated herein with EMD). The general goal of these interventions

4 Entenem per família aquelles persones del nucli familiar, o agents socials de suport (amics, entitats tutelars...), que aporten el suport necessari durant la privació de llibertat. Aquest suport es pot resumir en cinc tipus d'intervencions interrelacionades: emocional, instrumental, informacional, de companyia i de validació (Ibàñez i Pedrosa, 2018). La mirada que utilitzem en aquest text sobre aquest concepte parteix de la idea que existeixen diferents models familiars que es creen i recreen en funció del context sociocultural, les possibilitats socioeconòmiques, demogràfiques i les opcions personals i ideològiques (Roigé, 2006).

is to address specific issues relating to treatment and to the rehabilitation and reintegration processes that unfold in prisons. Consequently, based on the experience built up from the practice that began in 2016, in 2019 the authors performed the task of conceptualising and researching the theoretical framework behind this kind of intervention, generating a more suitable and well-founded operating framework. The value that this experience provides is that it takes place within a setting that is closed off to the community (a prison) and which often cannot be permeated by external agents, including relatives and/or other relevant actors from the social settings of inmates. At the same time, it facilitates communication between the various agents that are closely involved with the inmate, led by social work professionals as part of a multidisciplinary initiative.

Keywords: Prisons, families, support, social intervention, reintegration.

1. Introducció

El procés de reinserció social, com a finalitat última dels centres penitenciaris, és un procés dinàmic, complex i polièdric que requereix la implicació, participació i col·laboració de diferents agents socials. La nostra societat delega en la institució penitenciària la responsabilitat, gairebé en exclusiva, d'aquest fet. Un acte de delegació de responsabilitat o *outsourcing* en el qual es traspassa la responsabilitat de l'acompanyament, la prevenció i la consolidació del procés de canvi a una institució que, per si sola, no té la capacitat d'assegurar els processos de reinserció social (Morata i Enjuanes, 2018). La societat civil, i en especial l'entorn familiar prosocial, juga un paper important i central en aquest procés de desistiment (Martí i Cid, 2015; Savolainen, 2009). No obstant això, aquest paper d'agent de reinserció necessita l'acompanyament dels professionals dels centres penitenciaris per tal de maximitzar-ne l'impacte (Ibàñez i Pedrosa, 2018). Si bé l'entorn sociofamiliar és un element d'aferrament i desistiment important, no pot ser considerat com una agència de reinserció social autònoma.

Els centres penitenciaris han d'orientar les seves accions cap a la reeducació i la reinserció social. Aquest doble objectiu, del qual podem discutir el sentit etimològic de les paraules, ens enfoca cap a un doble treball que cal que sigui tingut en compte. Per un costat, la finalitat reeducativa, o la capacitat de provocar, a través d'accions intencionals, el desistiment en el comportament i el fet delictiu, suposa que, abans del procés de sortida, la persona interna ha de millorar les seves competències personals i socials per tal de poder tornar a la vida en comunitat. Però aquest canvi necessita la consolidació en comunitat. Un procés, el de reinserció, que suposa l'acompanyament en comunitat i la posada en pràctica de les competències apreses, alhora que facilita la vinculació amb el teixit social que permet consolidar les narratives de canvi (McNeill, 2017). Aquesta vinculació passa, de forma inevitable, pel suport, acompanyament i atenció de la pròpia família com un dels agents de canvi centrals (Escribano i Palasí, 2018; Fernández i Ponce, 2011).

L'article que presentem planteja la necessitat de fomentar i millorar la participació de les famílies en el procés de canvi de les persones internes, a través d'un treball conjunt amb els professionals del centre. Una participació que se centra en la millora de la informació vers l'intern, en la generació d'espais conjunts que permeti un abordatge del pla de treball a seguir, així com en el tractament de necessitats específiques que tenen a veure en el cas. Aquesta és una experiència que s'ha dut a terme en diferents centres penitenciaris de Catalunya i de la qual plantegem un marc teòric i d'acció que faciliti l'extensió d'aquesta pràctica.

2. Marc teòric

L'activitat dels treballadors i de les treballadores socials, així com el propi fer del treball social, han tingut molt a veure històricament amb la intervenció amb famílies. En funció del model teòric escollit, aquesta pot tenir diferents maneres d'entendre la seva pràctica, però, en general, l'objecte de treball ha estat una constant que, si bé s'inicia amb el treball de casos i la metodologia proposada per Mary Richmond, ben aviat la importància de la comunitat i l'entorn social fa aflorar en la pràctica del treball social el treball social de grups i, entre aquests, el treball social amb famílies (Viscarret, 2014). Fernández (2015) defineix molt clarament la feina del treballador o la treballadora social, en la qual partint del pla d'intervenció i la prestació de serveis, el treball del cas necessita no només el seguiment de la persona, sinó de la família i el seu entorn social proper. Serà la complexitat del cas la que marcarà el temps o els recursos necessaris per tal de poder donar resposta als objectius planificats.

La finalitat de la institució penitenciària no és una altra que la d'orientar la seva acció cap al retorn a la comunitat de les persones privades de llibertat (Delgado, 2004). Un retorn que requereix un canvi i una millora en les habilitats personals i socials, alhora que la consolidació de competències ciutadanes que capacitin la persona per a una vida en comunitat, respectant les normes i les altres persones. Però aquest treball, englobat dins el que anomenem tractament penitenciari, necessita, especialment, un procés de transició a la llibertat. Ja des de l'ingrés de la persona a presó, però especialment en el procés de transició a la llibertat, el paper del treball social és un element central en la consecució d'aquests objectius. Com hem definit, la seva feina, en el marc del treball interdisciplinari amb altres professionals penitenciaris (psicòlegs, juristes, educadors, docents i funcionaris del servei d'interior), és el de poder definir un pla d'acció i de seguiment en el qual l'entorn sociofamiliar ha de ser un agent més en el procés de treball educatiu i de canvi.

El sistema penitenciari no ha definit de forma clara i específica el model teòric sobre el qual els treballadors i les treballadores socials han d'actuar en el marc penitenciari. L'amplitud de perfils, situacions, moments i necessitats que presenten els casos no aconsella la definició d'un únic model d'acció, sinó que aquesta s'adapti a les necessitats de la persona. Per contra, la definició del mètode, de la praxi, sí que ha d'estar ben definida, ja que és la forma sobre la qual el treballador o la treballadora social actuarà. La disciplina social entén que l'abordatge passa, perquè així ho estableix el marc legal, per incidir en les necessitats de la persona. Però aquestes necessiten ser acompanyades, encoratjades i reforçades per elements externs que assegurin, promoguin i facilitin aquest procés de canvi. La literatura nacional i internacional situa la família com un element i un agent de canvi central en aquest procés (Martí i Cid, 2015; Ibàñez i Pedrosa, 2018; Savolainen, 2009).

Un paper, el de la família, que a través de la seva interacció dins l'espai penitenciari desenvolupa un seguit de rols, que, lluny de restar-se, es presenten com a sumatoris (Ibàñez i Pedrosa, 2018; Wills i Shinar, 2000). Així doncs, la participació de les famílies permet aportar suport emocional i instrumental a l'intern, donant consol i/o encoratjant, com a elements reforçadors. En les visites al centre aporten informació a l'intern del que passa a l'exterior, alhora que ofereixen companyia en moments de crisi a l'interior. I, finalment, un dels elements més importants és l'element validador del procés, és a dir, la reafirmació que el treball penitenciari és positiu i ajuda en el procés de desistiment de la conducta delictiva i de canvi (Ibàñez i Pedrosa, 2018).

Així doncs, el treball social penitenciari necessita comptar amb la participació i implicació de les famílies. Però per fer-ho, no es pot delegar la responsabilitat del procés de canvi a l'entorn sociofamiliar, sinó que aquest necessita suport i acompanyament dels professionals penitenciaris. Si bé existeix un mètode clar i definit quant a la intervenció criminològica amb les persones privades de llibertat, no és així quan ens referim al treball amb famílies. En el sentit que no s'observa que estigui definit un mètode comú d'intervenció sociofamiliar a tot el sistema d'execució penal a Catalunya. El coneixement teòric aporta el saber i el saber fer necessaris per tal de poder-lo implementar, però, per a això, cal una transició entre el coneixement acadèmic i la teoria en ús (Viscarret, 2014).

El que es presenta en aquest article no és més que la constatació que el treball social és una pràctica teòrica en la qual el saber de la disciplina s'adapta a la pràctica professional i que, a través del diàleg constant amb els professionals i l'experiència, ens permet consolidar una manera de fer que tingui un impacte positiu cap a l'intern i el seu entorn social. D'aquesta forma neix l'anomenat PICFA⁵ com a part d'una idea de millora de la participació de l'entorn sociofamiliar i com a espai de treball conjunt.⁶ La necessitat d'una nova forma de treball, més amable i de corresponsabilitat amb aquest entorn i que faciliti els processos de desistiment, entra en diàleg entre l'experiència pràctica i les bases teòriques de la disciplina. D'aquí, la conjunció pràctica-teòrica ens permet adaptar el coneixement que ha de servir per generalitzar i orientar la praxi entre els treballadors i les treballadores socials penitenciaris.

5 Aquest programa d'intervenció es coneix de forma general (i popularment entre els professionals dels centres penitenciaris) com a "PIT familiar" (PIT són les sigles de programa individual de tractament), ja que és l'espai on persones internes, famílies i professionals poden pactar i acordar les línies estratègiques a seguir en la intervenció individual.

6 L'impuls del Model de Participació i Convivència que es du a terme al Centre Penitenciari Lledoners porta a la inquietud de la sotsdirecció de tractament del moment, que demana a un equip de professionals que iniciïn espais de treball conjunt amb les famílies amb l'objecte de clarificar, acompanyar i impulsar la participació en el pla de treball en coordinació entre les tres parts. D'aquí en surt la proposta del PIT familiar, que aboca, posteriorment, a la redacció del protocol que es descriu en el present article.

3. Marc normatiu

La normativa penitenciària⁷ valora la institució familiar com un element clau en el procés de desistiment delictiu. Així doncs, la normativa europea i estatal fomenta la comunicació conjunta entre les persones internes i els seus familiars, sabedors que aquesta relació mantinguda i sostinguda en el temps possibilita canvis en les narratives de desistiment de la conducta delictiva. Tant la recomanació europea Rec(2006)2 sobre les regles penitenciàries europees com la llei orgànica general penitenciària i el reglament que la desenvolupa, fan referència directa a la importància de mantenir i possibilitar les visites familiars dins el mateix centre penitenciari, com a mitjà per mantenir els vincles amb l'entorn i facilitar els processos de canvi. Catalunya, si bé no té competència legislativa, sí que té capacitat de generar normes menors. Així doncs, en la Instrucció 4/2005, es parla de les condicions d'accés a permisos i sortides, avaluant de forma especial l'existència d'entorns protectors en el procés de sortida.

Si que és cert que ni en les recomanacions europees ni en la legislació estatal, així com tampoc en la normativa catalana, no es parla de la participació de les famílies en el pla de treball de les persones internes. Una pràctica que, si bé no està recollida en la legislació, és habitual en el treball social penitenciari en l'entorn català (Caballero i Pujol, 2022; Enjuanes, 2020). Aquest treball, liderat per les treballadores i els treballadors socials, reconeix i considera l'entorn sociofamiliar com un agent clau en el procés de canvi i, especialment, en la millora de factors que afavoreixen la reinserció.

4. Metodologia de treball

4.1. Orientacions per a la intervenció

Tal com s'ha esmentat anteriorment, el present protocol té com a finalitat activar un espai de relació entre la persona interna, l'EMD i l'entorn sociofamiliar de l'intern o de la interna. Des del punt de vista organitzatiu, en el marc d'un centre penitenciari pot concretar-se de diverses formes. Habitualment tindrà lloc al mateix centre, com una comunicació de caràcter extraordinari (és a dir, fora dels contactes ordinaris que les persones internes tenen amb el seu entorn sociofamiliar i que cada centre reglamenta), autoritzada per la direcció del centre penitenciari. No obstant això, també podrà dur-se a terme en el marc d'una sortida programada, d'un permís penitenciari o altres.

⁷ Si bé la normativa és ampla, en aquest cas ens hem centrat en l'estudi del marc legal principal europeu i nacional: la Recomanació del Consell d'Europa Rec(2006)2 (Consell d'Europa, Comitè de Ministres, 2016) sobre les regles penitenciàries europees, la Llei orgànica 1/1979, de 26 de setembre, general penitenciària, així com el Reial decret 190/1996, de 9 de febrer, pel qual s'aprova el Reglament penitenciari.

En aquest espai s'utilitzen unes tècniques d'intervenció determinades, en funció de les característiques del cas, i en el marc d'un pla d'intervenció que s'ha elaborat després d'una diagnosi prèvia.

L'activació del protocol (és a dir, d'aquest espai d'intervenció) podrà dur-se a terme en el marc de qualsevol de les fases de la intervenció social (estudi; diagnosi; planificació de la intervenció; execució/intervenció; avaluació).

Pel que fa als espais físics on podran dur-se a terme les trobades, considerem que el valor d'aquest protocol de treball rau en el fet que ens permet dur a cap intervencions sociofamiliars, de manera conjunta amb les persones privades de llibertat, a l'interior dels centres penitenciaris. En aquest sentit, considerem que cal concretar el següent:

- El protocol podrà activar-se en qualsevol dels mòduls del centre penitenciari, incloent-hi els departaments especials de règim tancat (DERT), que tenen un règim de vida més estricte. Aquests mòduls tenen com a finalitat aconseguir l'estabilització conductual d'aquelles persones internes que mostren conductes especialment agressives o bé una inadaptació a la normativa dels centres. Entenem que aquesta finalitat està especialment vinculada als objectius de l'experiència que presentem i, per això, subratllem la necessitat d'utilitzar el protocol en aquests departaments.
- Com a norma general, les trobades tindran lloc a les sales de convivència del departament de comunicacions del centre en què estigui ingressat l'intern o la interna.
- En funció del cas, també podran dur-se a terme als Serveis Socials d'Execució Penal de l'Àmbit Territorial.
- Excepcionalment, per motius degudament justificats, es farà ús de la videoconferència o bé s'efectuaran als domicilis d'acollida de les persones internes.

La valoració d'aquelles situacions que presenti el cas que recomani l'activació del present protocol serà liderada pels professionals del treball social, com a coneixedors de la realitat sociofamiliar de la persona interna, en col·laboració amb la resta de professionals dels EMD, en el marc del treball interdisciplinari.

Com a norma general assistirà a les trobades la treballadora o el treballador social referent. S'acompanyarà d'altres professionals de l'EMD, en funció de les necessitats a treballar en cada cas. El treball en equip facilita i ajuda a identificar les necessitats específiques del procés de tractament, així com de la realitat sociofamiliar. No obstant això, les circumstàncies poden dur a aplicar el PICFA tan sols amb el treballador o la treballadora social. S'inclou, de forma explícita, la possibilitat que hi hagi professionals de vigilància interior, o bé de l'equip de salut del centre, que participin en les trobades, com a membres dels EMD.

L'experiència amb l'ús d'aquesta eina ens permet agrupar en tres grans grups les actuacions/intervencions que podem fer en aquest espai:

- a. Explicar el PIT (programa individual de tractament) als membres de l'entorn sociofamiliar. Això es pot dur a terme en qual-sevol moment del procés penitenciar. Seria prioritari fer-ho en persones internes que ingressen a presó per primera vegada i que l'explicació del PIT la fes la mateixa persona interna, amb l'objecte de consolidar la narrativa de canvi de l'intern o la interna.
- b. Abordar i definir conjuntament amb l'entorn de la persona interna els objectius del PIT en què aquesta pot jugar un rol clau. També formar-los en la detecció de factors de risc i de protecció i estratègies per fer front a situacions de risc.
- c. Generar un espai entre les persones més properes a la persona interna i aquesta que serveixi per reconstruir i/o enfortir els vincles, apropar la persona interna al seu entorn sociofamiliar, oferir un espai d'acompanyament emocional, establir límits i reforçar canvis positius en les persones internes.

A més, considerem que hi ha cinc tipologies de penats que reomanen especialment l'organització de trobades d'aquest tipus, atès que el suport de l'entorn sociofamiliar pot aportar un valor afegit en el procés de tractament en aquests casos:

- a. Persones internes que ingressen per primera vegada, amb condemes superiors a dos anys, ja que són les que tenen una probabilitat alta de ser classificats en segon grau.
- b. Persones internes que estan en processos d'inici de la transició a la vida en llibertat (sortides programades, permisos...).
- c. Persones internes que han passat per esdeveniments crítics en la seva trajectòria vital de forma recent (regressions de grau, intents d'autòlisi, expedients disciplinaris...).
- d. Persones internes que estan cursant programes específics de tractament (per exemple, programes d'abordatge de la conducta violenta, toxicomanies...).

4.2. Procediment d'activació del PICFA

Partint de l'experiència dels professionals que havien fet trobades d'aquest tipus des de l'any 2016, l'any 2019 es va dur a terme un procés d'aprofundiment conceptual i definició d'una metodologia de treball comuna a tots els professionals del centre penitenciar, a través de l'observació i vivències pròpies. D'aquesta tasca va sorgir el procediment d'acció que proposem. D'aquest treball en sortí un procediment i uns passos a seguir:

- Abans d'iniciar l'activació del PICFA, cal valorar el cas. Aquesta valoració tracta d'identificar les necessitats i/o problemàtiques i establir els objectius que volem treballar en el context del PICFA. Una vegada establertes aquestes premisses inicials, hem d'exposar a la persona interna els objectius i les formes en què es treballaran les diferents àrees, per així poder arribar a un

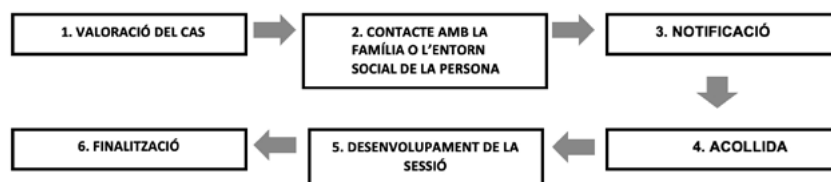
acord conjunt. A la vegada també mirarem d'identificar quin és el seu posicionament, el qual ens donarà eines per poder afrontar la intervenció amb més garanties d'èxit. Si la persona interna mostra predisposició per participar activament, s'acorda l'activació del PICFA en la reunió de l'EMD que porta el cas de la persona interna i, alhora, s'establiran definitivament els objectius, el pla de treball, els professionals que hi participaran juntament amb la treballadora o el treballador social i l'espai on es durà a terme dins del centre penitenciari.

- Quan aquesta primera fase està delimitada, s'ha de contactar amb els familiars o persones de l'entorn social de l'intern. En aquest primer contacte, explicarem el tipus d'intervenció i el dia i l'hora que es durà a terme. Els familiars i/o persones de l'entorn s'identifiquen a partir d'un treball previ d'observació i intervenció individual on s'identifiquen els posicionaments davant la situació delictiva i penitenciària, i les eines que poden aportar tant per dur a terme la intervenció en si com per poder aprofitar-les per assolir els objectius plantejats.
- Si la persona interna i el seu entorn es mostren conformes a fer la trobada del PICFA, cal sol·licitar autorització per escrit a la Subdirecció de Tractament i, posteriorment, comunicar-ho al Departament de Comunicacions del centre penitenciari per tal que es pugui reservar un espai per dur-la a terme. Aquestes trobades es desenvolupen als espais de vis a vis familiars, que, dins de les possibilitats de les instal·lacions del centre penitenciari, són espais adequats que permeten poder desenvolupar la sessió, en tant que permeten contacte visual i físic, i asseguruen un espai d'intimitat.
- Quan arribi el dia per dur a cap la intervenció, la treballadora o el treballador social acollirà la família o persones de l'entorn participants a l'entrada del centre penitenciari i els acompanyarà fins al Departament de Comunicacions i a la sala que estigui autoritzada. L'altre professional participant és qui acompanyarà la persona interna del mòdul residencial a l'espai d'intervenció.
- Quan tots els participants es trobin a l'espai, s'iniciarà la intervenció del PICFA. Es treballaran els objectius establerts a partir de les estratègies i el pla de treball acordat per l'equip de tractament. Es facilitarà i afavorirà la participació tant de la persona interna com de la família o persones de l'entorn per poder treballar els objectius de forma conjunta. En finalitzar la intervenció, s'utilitzaran els últims moments per poder avaluar conjuntament les àrees treballades i emmarcar futurs objectius i/o acords als quals s'hagi arribat en el transcurs de la sessió i, si és necessari, establir-los per escrit. En alguns casos, sempre que l'objecte sigui establir línies de futur i de treball, es pot proposar la redacció i signatura d'un contracte conductual que ajudi i faciliti emmarcar els acords comuns, contracte que

s'endurà cadascuna de les parts i que es pot penjar en el repositori de documentació conjunta del sistema informàtic de les presons catalanes (SIPC).

- De la mateixa manera que a l'inici, la treballadora o el treballador social acompanyarà els familiars o persones de l'entorn fins a la sortida i l'altre professional participant, la persona interna al mòdul residencial.
- En finalitzar la intervenció és important que tot el que hi ha tingut lloc quedi registrat per escrit. L'eina que es fa servir és l'agenda de tractament, en la qual consten els registres de totes les intervencions que s'han portat a terme amb la persona interna.

Figura 1. Procediment d'activació del protocol

Font: Elaboració pròpia.

5. Conclusions

El procés de reinserció requereix una multiplicitat d'actors que s'impliquin i treballin de forma conjunta en el procés de canvi dels interns. D'entre els actors principals, la família, o entorn de protecció en comunitat, té un paper destacat en tot el procés. Així doncs, entenem que la participació de les persones de l'entorn sociofamiliar ha de tenir un paper o protagonisme essencial. No obstant això, no cal oblidar que aquesta responsabilitat requereix suport, acompanyament i reforç dels professionals del centre. Així doncs, des del Centre Penitenciari Lledoners s'ha establert un protocol que té en compte aquesta doble mirada, per un costat l'entrada en el procés d'acompanyament al canvi de les famílies, però, per altra, el suport formatiu i informatiu dels professionals del treball social del centre penitenciar.

L'elaboració d'un protocol concret i específic permet consolidar les bases del mètode a seguir en la intervenció amb famílies i activar espais d'intervenció amb famílies, persones internes i professionals a l'interior dels centres penitenciaris. Aquest protocol no només sistematitza i organitza el treball amb les famílies, sinó que n'impulsa la participació. L'impuls de metodologies participatives en aquest sentit és necessari en els plans de treball de les persones internes. L'entorn sociofamiliar és considerat un agent clau en el procés de canvi, però requereix espais guiats i tutoritzats pels mateixos professionals que ajudin en aquesta tasca. El treball dut

a terme al llarg d'aquests anys ens permet assegurar que l'aplicació del PICFA assegura processos de vinculació de l'entorn sociofamiliar amb els professionals, alhora que una implicació més gran en el seguiment i treball de canvi amb la persona interna. A més, l'impuls del PICFA ha permès augmentar de forma considerable la qualitat de vida de les persones internes, consolidant llaços amb les persones del seu entorn, alhora que es crea una visió positiva de la institució penitenciària.

El PICFA preveu uns espais de trobada i acompanyament que, precisament, van adreçats a poder generar processos de motivació al canvi des del diàleg, la identificació d'objectius comuns i la proposta d'accions que permetin assolir les fites i etapes marcades en la transició a la llibertat. L'entorn sociofamiliar és, i serà en aquest procés, l'element cabdal que permet fer una transició en condicions. Per això, aquests espais de trobada conjunta amb els professionals aporten qualitat en el servei en la mesura que afavoreixen el consens entre les parts i n'asseguren un seguiment i suport. L'entorn sociofamiliar passa a ser un agent de suport, amb la confiança de tenir els professionals de tractament al seu costat, un agent de canvi, en la mesura que estan implicats en el procés, i, alhora, un agent empoderador en la mesura que estimulen la consecució dels objectius plantejats en equip.

Si bé l'experiència presentada no té encara dades d'impacte, pel poc recorregut que té el protocol, sí que podem treure conclusions a través de l'observació participant dels autors d'aquest article. Es constata que l'aplicació d'un protocol com el que hem presentat permet desmitificar l'entorn penitenciari, passant a entendre'l no com un espai de càstig sinó de treball positiu vers la persona interna. Alhora, desmitifica les funcions dels professionals, entenent que el treball és compartit i necessari entre les diferents disciplines. Es destaca que la participació dels funcionaris del servei interior (és a dir, els professionals que s'ocupen de la custòdia i vigilància de les persones internes) en el PICFA, encara no del tot extensa, ajuda a percebre en positiu el rol d'aquests professionals i a desmitificar-ne la imatge vinculada únicament a les tasques de seguretat. Per acabar, s'ha constatat que les famílies entenen aquest recurs com a necessari, ja que els permet fer sentir la seva veu, alhora que participar d'espais compartits de treball, obtenir informació de la institució, aclarir problemes, etc.

No volem acabar aquest treball sense exposar alguns reptes de futur que obre la implementació del PICFA. En primer lloc, com ja hem assenyalat, poder avaluar l'impacte que suposa la implementació d'aquest protocol per a les famílies i per a les persones internes. Alhora, i en relació amb aquesta línia de millora, es destaca la necessitat d'identificar els casos i perfils que més benefici poden treure d'aquest treball (i, a partir d'aquí, sistematitzar i automatitzar l'ús de l'eina) sense que suposi un element d'exclusió per a la resta.

Finalment, volem destacar que el foment de la participació de tots els agents socials és un deure de la institució penitenciària en tant que suposa més transparència i millora l'efectivitat dels plans de treball. Es destaca, segons s'extreu de l'observació dels autors d'aquest article, que

l'aplicació del PICFA permet consolidar processos de canvi. Així doncs, aquesta experiència obre les portes a una nova forma de treballar en el marc del tractament penitenciari, posant en valor el treball social com a part específica i necessària, no només com a agent d'informació i gestió, sinó com a part dels itineraris de tractament de les persones internes.

Referències bibliogràfiques

- Caballero, Alberto, i Pujol, Núria. (2022). Propuesta para la participación de las familias de internos de Centros Penitenciarios en Cataluña. Poniendo en valor el rol de las familias. *Revista de Treball Social*, 222, 93-113. doi.org/10.32061/RTS2022.222.05
- Consell d'Europa, Comitè de Ministres. (2016). *Regles penitenciàries i Codi ètic europeu per al personal penitenciari (Consell d'Europa)*. CEJFE. Recuperat 6 abril 2023, de https://cejfe.gencat.cat/web/content/home/publicacions/colleccio_docs/docs2_regles_penitenciaries_codi_europeu.pdf
- Delgado, Luis Esteban. (2004). El art. 25.2 CE: algunas consideraciones interpretativas sobre la reeducación y la reinserción social como fin de las penas privativas de libertad. *Revista jurídica de Castilla y León*, 1 (extra), 339-370. Dialnet. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=835214>
- Enjuanes, Jordi. (2020). *Hacia la construcción de las bases de un modelo de ejecución penal en base al concepto de ciudadanía activa. Estudio de tres casos en el sistema de ejecución penal español y catalán*. (Tesi doctoral, Universitat Ramon Llull). <https://www.tesisenred.net/handle/10803/668815>
- Escribano, Xavi, i Palasí, Eva. (2018). Treball social comunitari com a base de reinserció en els centres penitenciaris. *Pedagogia i Treball social*, 7(2), 50-69. RACO. <https://raco.cat/index.php/PiTS/article/view/362296/456814>
- Fernández, Josefina (Coord.). (2015). *Document de bases per a la intervenció amb les famílies des del treball social*. GRITS, Universitat de Barcelona. Recuperat 8 maig 2023, de <http://www.ub.edu/grits/wp-content/uploads/DOCUMENT-DE-BASES-Imprimible.pdf>
- Fernández, Tomás, i Ponce de León, Laura. (2011). *Trabajo social con familias*. Alianza Editorial.
- Ibàñez, Aina, i Pedrosa, Albert. (2018). *El paper de les famílies en la reinserció de les persones que surten de presó*. CEJFE. Recuperat 6 abril 2023, de https://ddd.uab.cat/pub/worpaper/2018/191957/paperFamiliesReinsercio_CA.pdf

- Instrucció 4/2005 relativa a determinades condicions per l'accés a permisos de sortida i a sortides programades d'interns en règim ordinari. Departament de Justícia. Recuperat 6 abril 2023, de https://justicia.gencat.cat/web/content/documents/instruccions_i_circulars/i4_2005_condicions_permisos.pdf
- Llei orgànica 1/1979, de 26 de setembre, general penitenciària. BOE núm. 239 § 23708 (1979). Portal Jurídic de Catalunya. Recuperat 6 abril 2023, de <https://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/239/1875281.pdf>
- Martí, Joel, i Cid, José. (2015). Encarcelamiento, lazos familiares y reincidencia. Explorando los límites del familismo. *Revista internacional de sociología*, 73(1). doi.org/10.3989/ris.2013.02.04
- McNeill, Fergus. (2017). Las consecuencias colaterales del riesgo. *InDret*, 1. RACO. <https://raco.cat/index.php/InDret/article/view/318377/408511>
- Morata, Txus, i Enjuanes, Jordi. (2018). Repensant la intervenció penitenciària des de l'acció comunitària i l'educació ciutadana. *Pedagogia i Treball social*, 7(2), 3-24. DUGIDocs. <https://dugi-doc.udg.edu/bitstream/handle/10256/17584/1Article.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Reial decret 190/1996, de 9 de febrer, pel qual s'aprova el Reglament penitenciari. BOE núm. 40 § 3307 (1996). Portal Jurídic de Catalunya. Recuperat 6 abril 2023, de <https://portaljuridic.gencat.cat/eli/es/rd/1996/02/09/190>
- Roigé, Xavier (Coord.). (2006). *Familias de ayer, familias de hoy: continuidades y cambios en Cataluña*. Icaria.
- Savolainen, Jukka. (2009). Work, family and criminal desistance. Adult social bonds in a nordic welfare state. *The British Journal of Criminology*, 49(3), 285-304. doi.org/10.1093/bjc/azn084
- Viscarret, Juan Jesús. (2014). *Modelos y métodos de intervención en Trabajo Social*. Alianza Editorial.
- Wills, Thomas A., i Shinar, Ori. (2000). Measuring perceived and received social suport. Dins Sheldon Cohen, Lynn G. Underwood, i Benjamin H. Gottlieb (Eds.), *Social support measurement and intervention: A guide for health and social scientists* (p. 86-135). Oxford University Press. doi.org/10.1093/med:psych/9780195126709.003.0004